Tarih, Kültür, Din, Ticaret, Tarım ve Turizmde

ULUDERE

ULUSLARARASI ULUDERE (QİLABAN)

SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ, 2024, s.163-176

İsmail KIRAN

ARİSTOKRAT KÜRT AİLELER: GRAVİLER

Özet

Graviler, 12 kabileden oluşan Hertoşi Aşireti gibi ama bağımsız olarak evvela Irak ve Türkiye arasında göçebe yaşam sürmüş daha sonra Van'ın Çatak, Hakkâri'nin merkez ve Beytüşşebap ilçelerine gelerek yerleşik hayatı tercih etmişlerdir. Aşiret yaklaşık olarak 10 bin nüfustan oluşmaktadır. Yüzyılların birikimine sahip Graviler iki kola ayrılmakta ve aristokrat Kürt ailelerdendir. Bu kolun ilkini Beytüşşebap'tan Osman Ağanın, ikincisi ise Çatak'tan Teterxan Ağanın çocukları oluşturmaktadır. Zamanla Çatak'tan Gürpınar'a ve Beytüşşebap'tan da Uludere'ye göç eden aşiret mensupları olmuş ve böylece dört koldan oluşan bir yapı meydana gelmiştir. Büyük şehirlere göç eden aşiret mensuplarının dışında geriye kalanlar yaşantılarını tarım, hayvancılık ve köy koruculuğu yaparak sürdürmektedirler. Gürpınar'da Şekir Ağa ile Hakkâri'de yaşayan İsmail Ağa ve aileleri süreç içinde göstermiş oldukları cesaret ve yiğitlikleriyle ön plana çıkmışlardır. Günümüzde yaşanan sosyal değişme ve gelişmeler aşiretsel yapıyı değişime uğrattığı için bundan Gravi Aşireti de etkilenmiştir. Bütün aşiretlerde olduğu gibi tarihin son çeyrek asrını yaşayan Gravilerin aşiret ağalarıyla sahada yapılan bu toplumsal tarih çalışması nitel araştırma yöntemi uygulanarak yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aristokrasi, Kürt, Graviler

ARISTOCRATIC KURDISH FAMILIES: GRAVIES

Abstract

Apart from the Hertoshi Tribe, which consists of 12 tribes, the Gravies lived independently between Iraq and Turkey, and then preferred a settled life in Çatak, Van and Beytüşşebap districts of Hakkâri. This segment consists of approximately 10 thousand inhabitants. Gravies, who have centuries of experience, are divided into two branches and are from aristocratic Kurdish families. The first of this branch is Osman Ağa from Beytüşşebap, and the second is Teterxan Ağa from Çatak. Over time, there were tribesmen who migrated

from Çatak to Gürpınar and from Beytüşşebap to Uludere, and thus a structure consisting of four branches was formed. Apart from the tribesmen who migrated to the big cities, the rest of them make their living by farming, stockbreeding and village guards. The families of Şekir Ağa in Gürpınar and İsmail Ağa living in Hakkâri have come to the fore with the courage and valor they have shown throughout the historical process. Since the social changes and developments experienced today have changed the tribal structure, the Gravi Tribe is also affected. As in other tribes, this social history study, which was carried out in the field with the tribal chiefs of the Gravi, who lived the last quarter century of history, was carried out by applying the qualitative research method.

Key Words: Aristocracy, Kurdish, Gravies

GİRİŞ

Büyük dedeleri "Gravi"den dolayı Graviler olarak bilinen aşiret, 12 kabileden oluşan Hertoşi Aşireti gibi Irak ve Türkiye arasında göçebe yaşam sürmüştür. Bu şekilde yaşayan Kürtlere "Aşir" denilmektedir. Daha sonra Van'ın Çatak, Hakkâri'nin merkez ve Beytüşşebap ilçelerine gelerek yerleşik hayatı tercih etmişlerdir. Graviler, Hertoşi Konfederasyonuna uzun yıllar liderlik yapmışlardır. Süreç içinde akrabalık ilişkileri olmuştur.

Yüzyılların birikimine sahip Graviler iki kola ayrılmakta ve aristokrat Kürt ailelerdendir. Çünkü bir aşirete liderlik eden ailede en az dört kuşak boyunca mirlik, ağalık ve şeyhlik statüsü devam ediyorsa o aile aristokrattır. Bu kolun ilkini Beytüşşebap'tan Osman Ağanın, ikincisi ise Çatak'tan Teterxan Ağanın çocukları oluşturmaktadır. Aşiret mensupları yaşantılarını tarım, hayvancılık ve köy koruculuğu yaparak sürdürmektedirler. Gürpınar'da Şekir Ağa, Hakkâri'de ise İsmail Ağa'ya mensup aileler süreç içinde cesaret ve yiğitlikleriyle ön plana çıkmışlardır.

Aşirette en belirgin özellik kan bağıdır. Ünlü Kürdolog Nikitin'e göre "Bir aile, kan birliğinin sınırlarından öteye taşıp da nispeten daha geniş bir alanı kapsadığı zaman, doğal olarak aşirete dönüşür" (Nikitin, 1994: 210). Bu açıdan Graviler ile Hertoşiler arasında kan bağı olmadığı gibi coğrafi bütünlükte de bulunmamaktadır. Bu iki haslet, sözü edilen iki aşireti birbirinden ayırmaktadır. Aşiret mensupları 27 köyde ikamet etmekte ve 10 bin nüfustan oluşmaktadırlar. Sistemle entegre olmaktan ziyade Kürt aşiretleriyle birlikte hareket etmişlerdir.

METODOLOJİ

Bildiri, aristokrat Kürt ailelerden Gravilerin Irak ve Türkiye arasında başlayan göçebe yaşamın daha sonra Van'ın Çatak, Hakkâri'nin de merkez ve Beytüşşebap ilçelerine gelerek yerleşik hayatı tercih etmeleriyle devam eden süreci konu edinmektedir. Çalışma sosyolojinin verileri ışığında ele alınmış toplumsal tarih ve siyaset ilişkisini incelediği için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bunun için Hakkâri ili ile Çatak, Beytüşşebap ve Uludere ilçelerine 2023 yılının mayıs ayında gidilmiş coğrafi keşifle beraber sahada sosyolojik gözlem yapılmıştır. İkincisi, Gravilerle ilgili olarak aşireti temsil eden aydın kişilerle mülakat yapılmıştır. Üçüncüsü ise konuyla ilgili yazılan kitaplardan istifade edilmiştir.

1.TARİHİN KESİŞTİĞİ NOKTA: YEDİ RENKLİ NORDUZ

Van'ın Gürpınar ilçesi sınırları içinde yer alan Norduz'un sınırı Başkale, Çatak ve Beytüşşebap ilçelerini kapsar. Norduz'a bağlı 27 köy ve bu köylerin her birine bağlı en az 2 en çok 5 mezra bulunmaktadır. Yöre insanlarının geçim kaynakları tarım ve koyun besiciliğine dayanmaktadır. Dağ ve vadiler arasında kendini var eden doğal yaşam zor olduğu kadar mutluluk vericidir. Koyun besiciliği ise Çayê Erebil, Çalyan, Qale Mıruk, Qani Xeşt, Tuzek ve Duaf gibi uçsuz bucaksız yayla (zozan) ve meralarda devam eder. Kışın beyaza baharda yeşile ve sonbaharda ise sarı, kahverengi, gri ve kırmızı renklere bürünen Norduz, beraberinde barındırdığı 7 renkle birlikte geçimini koyun sürüleriyle devam ettiren çok sayıda kabileyi tarihin mezarlığına gömdüğü gibi onların birikimine de sahip olmuştur.

2.AŞİRETİN GEÇİM KAYNAKLARI: TARIM, HAYVANCILIK VE KÖY KORUCULUĞU

Kabilelerin birleşmesinden meydana gelen aşiret, evlenme yoluyla meydana gelen akrabalıkların yani hısımlıkların bütünüdür (Beşikçi, 1992: 77). Gravi Aşiretine mensup Cahit Yurdagül, aşireti, "Önderin etrafında birleşme olarak tanımlamaktadır. Ona göre eğer devlet güçlü değilse aşiret önemlidir. Ama devlet güçlü ise aşirete gerek yoktur" (Cahit Yurdagül ile yapılan mülakat, Van). Aşireti meydana getiren dayanakları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1.Kan Bağı: Aşiret üyeleri arasında çeşitli düzeylerde kan bağı vardır. Aşiret üyeleri daha çok baba tarafından kaynaklı kan bağını dikkate alırlar. Aşirete mensup bir kişi babasının dışında 10 dedesinin ismini sayabilir.

2.Belli Bir Alan: Aşiret üyelerinin yaşadıkları bir alan vardır. Aşiret üyeleri kışın ahır hayvancılığı ile uğraşırken yazın yaylaları ve serin mekânları tercih ederler.

3.Kendine Has Bir Yaşam Biçimi: Aşiretin kendine has bir yaşam biçimi vardır. Aşiret içinde modern devlete özgü kamu hukuku ve özel hukuka rastlanmaz. Çünkü aşiretin toplumsal güvenlik anlayışı bunu gerektirir.

4.Tarım ve Hayvancılıkla Uğraşmaları: Aşiretlerin yaşadıkları yerler genellikle dağlık bölgelerdir. Göçebe ve yarı göçebe yaşam süren aileler hayvancılıkla geçinirlerdi. Çünkü hayvancılık aşiretler için en büyük uğraş alanıydı bunun için de geniş yaylalara ihtiyaç vardı. Aşiretlerin kendilerine ait ağaları olduğu gibi yaylaları da vardır. Yayla ihlali aşiretler arasında kavgalara neden olmuştur. Çatak Gravi ağalarından Vahdettin Eraslan, ağayı "Saygın bir insan ve lider olarak tanımlamaktadır" (Vahdettin Eraslan ile yapılan mülakat, Van).

Gravi Aşireti bu açıdan Norduz olarak tanımlanan mekânda çok sayıda yayla ve meralara sahiptir. Burada yüzyıllar geçmesine rağmen modern tarım ve hayvancılığa geçilememiştir. Bu nedenle pre-modern (modern öncesi) toplumlara özgü yöntemlerle yaşam mücadelesi verilmektedir. Ama yerleşik hayata geçişle birlikte tarımla uğraşan aileler de bulunmaktadır.

15 Ağustos 1984 tarihinde Siirt'in Eruh ve Hakkâri'nin Şemdinli ilçelerine PKK tarafından düzenlenen silahlı saldırı sonucu hayatını kaybeden insanlar olmuştur. Kırsal kesimde yaşayan insanların güvenliğini sağlamak için Hamidiye Alaylarının devamı mahiyetinde olan "köy koruculuğu" sitemi devreye sokulmuştur. Bunun sonucunda da Hertoşi ve Gravi aşiretlerine mensup binlerce kişi köy korucusu olmuştur. Eraslan, kendisiyle yapılan mülakatın devamında bunu doğrulamakta ve aşiretine mensup çok sayıda kişinin ekonomik nedenler yüzünden köy koruculuğunu tercih etmek mecburiyetinde kaldığını söylemektedir.

3. ARİSTOKRAT KÜRT AİLELER: GRAVİLER

Gravilerin tarihi cesaret ve yiğitlikle başlar. Aşirete mensup insanlar Hertoşi aşiretine mensup olmadıklarını ve kendileriyle görüşülen yaşlı insanlar Selahattin Eyyubi'nin soyundan geldiklerini söylemektedirler. Irak'ta bulunan Rewanduz bölgesinden Çukurca'ya bağlı Hertoş Köyü'ne göç ettiklerini söylemektedirler. O zaman büyük dedeleri Emer Ağa, Hakkâri Mirinin veziriydi ve bu görevde birkaç yıl kalmış. Emirliğin sağ kolunun veziri ise Çukurcalıymış. Onun mire Emer Ağa konusunda yanlış bilgi vermesi sonucu Emer Ağa öldürülmüştür. Emer Ağa'nın yerine geçen Meter Ağa da Hakkâri mirini öldürür ve kendisinden sonra da 7 çocuklu Teterhan Ağa lider olur. Yeni seçilen Hakkâri miri, Teterhan Ağa'nın 7 çocuğunu öldürerek öcünü alır. Bu o tarihlerde bile Kürt aşiretleri arasındaki geçimsizliği ve kavgaları göstermektedir. Teterhan öldükten sonra torunu dünyaya geldiğinde onun da adını Teterhan koyarlar. Onun da 4 oğlu olur. Birincisine Şekir, ikincisine Osman üç ve dördüncü çocuklara verilen isimler ise bilinmemektedir.

Gravilerin bu şekilde devam eden yaşantıları dengbejlerin stranlarına (kılam) konu olmuştur. Bu zengin duygu dünyasını dile getiren stranlardan birisinin sözleri şöyledir:

Hay dılo hay dılo bê aro dılo

Xaniyo dılo ne çaro dılo

Haylo dılo tu delali

Tu çıra ro digrı şev dınali

Ma ne bese tere dılo değısne vi hali

Bê aro bese xunuyu bese

Ne çarıyo bese[1]

3.1.İki Ağa: Büyük ve Küçük Şekir Ağalar

Emer Ağa yıllar önce Beytüşşebap'a yerleştirdiği adamlarından Köle İsmail öleceğine inandığı için sahibi olduğu arazileri Şekir'e vermek için onu yanına davet eder. Ama bu davete kardeşi Osman'ın erken icabet etmesiyle Beytüşşebap onun hâkimiyeti altına girer ve oranın ağası olur. Bunun üzerine kardeşi ile kavga etmek istemeyen Şekir, Hakkâri'den Çatak'a göç eder ve orada da Büyük Şekir Ağa olarak tanınmaya başlar. Büyük Şekir Ağa, tabiatı gereği zulme karşı çıkmıştır. Bu nedenle Diyarbakır'a sürgün edilmiş ve orada 6 yıl kalmıştır. Sonra Eruh ilçesine bağlı Zivik Köyü'ne göç etmiştir. Burada kısa bir süre ikamet ettikten sonra tekrar Çatak'a geçmiş ve Çatak Kalesi'ni kendisine mekân edinmiştir. Hakkâri Miri İbrahim Bey ve Erzurum Valisi Abdullah Bey ile muhtelif zamanlarda çatışma içerisine girmiş ancak feci bir şekilde öldürülmüştür. Graviler bu konuda iki rivayetten söz etmektedirler.

İbrahim Bey Hakkâri Miri, Abdullah Bey ise Erzurum Valisidir. İkisi de Şekir Ağa'yı yok etmek için birlikte hareket ederler. Bunun için de İbrahim Bey öldürme görevini üstlenir. İbrahim Bey, Şekir Ağa'yı evine misafirliğe davet eder ama ağa bunu kabul etmez. Bunun üzerine İbrahim Bey, Şekir Ağa'nın evine misafirliğe gider. Ağırlanır ve yenilen yemekten sonra İbrahim Bey, divanda yalnız kaldığı sırada Şeker Ağa'yı adamlarına öldürtür.

İkinci rivayete gelince Hakkâri Miri İbrahim Bey, aralarındaki bir ihtilafı çözmek için yakın arkadaşı Gorası Fılle isimli Ermeni papazı Şekir Ağa ile iletişim kurması için aracı kılar. O tarihte Çatak'ın Müdürü Human Beydir. Goras Bey ile Human Bey, Şeker Ağa'yı yemeğe davet ederler. Şekir Ağa bunu kabul eder. Goras, evinde misafirlerini ağırlamak için hazırlık yaptığı sırada onun evine gitmekte olan Şekir Ağa yolda bir rahibe rastlar. Rahip, Şeker Ağa'ya tuzak kurulduğunu bildiği için onu dolaylı yoldan uyarmak ister. Bunu da "Ağa iro berana ser jı dıkın beğa dugurinin" yani "Ağa bugün koçları kesiyorlar kuzuları da yoluyorlar". Şekir Ağa söyleneni anlıyor ama korktu denilmesini istemiyor. Bu nedenle de evine dönmüyor. Goras'ın evine girmesiyle acımasızca öldürülmesi bir oluyor. İki rivayet bu şekilde tamamlanmaktadır.

[1] Anonim

Büyük Şeker Ağa'nın doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1754 tarihine kadar yaşadığı tahmin edilmektedir.

Teterhan'dan sonra sırayla Büyük Şekir, Mırmehemed, Temur, Yakup ve ondan sonra da 1865 tarihinde Küçük Şekir Ağa veya bilinen lakabıyla "Şêrê Sor" (Kırmızı Aslan) dünyaya gelir. Evvela Gülpınar'a bağlı Pahizağa Köyü'nde otururlar. Yeğeni Cevher Ağa[2], Gülpınar'ın müdürüydü. Van Belediye Başkanlarından "Çolo" lakaplı Şükrü Kösereisoğlu'nun bacısı ikinci eşiydi. O tarihte Alan ve İzdinan aşiretleri arasında yaylalardan kaynaklı bir ihtilafın çözümü için dönemin Van Valisi Cevdet Paşa, Cevher Ağa'nın aracı olmasını ister. Ancak ihtilaf çözülemediği için kavga çıkar. Bunun üzerine Lezgin ve Şekir Ağa kardeşler ile Cevher Ağa İran'a Şikak Aşiret Ağası (Sımko Ağa)'nın yanına giderler.

1914 yılına kadar dedelerinden Büyük Şekir Ağa gibi Hertoşi Konfederasyununa liderlik yapan Küçük Şekir Ağa Osmanlı Devleti'nin isteği üzerine aynı yıl Türkiye'ye getirilir ve Bitlis Cezaevi'ne konulur. 1915 yılında Rusların Bitlis'e girmesi üzerine bütün mahkûmlar serbest bırakılır Cevher Ağa ile birlikte cezaevinden çıkar tekrar İran'a gider ve orada üç ay kalırlar.

Tutuklanmadan önce Mervana Köyü'nde oturmakta olan Küçük Şekir Ağa beş noktada diğer aşiret ve konfederasyonlardan ayrılmaktadır:

1.Hamidiye Alayları: Bu alayların komutanları ile kavgalı olduğu gibi bunların mevcudiyetine de karşı çıkmıştır. Hamidiye Alayları Sultan Abdülhamit tarafından 1891 tarihinde Müşir Zeki Paşa'nın teşebbüsleriyle kurulmuştur (Kodaman, 1987: 33). Amaç Ermenilere karşı dengede işe yarayacak ve Kürt aşiretleri üzerinde de egemenliğini güçlendirmekti. Bunun için de sadece Kürtlerden oluşan Hamidiye Alaylarını kurulmuştur. Bruinessen'e göre "Sultan, ücretli ve yüksek prestijli bir iş olanağı sağlayıp resmen baskın ve yağma hakkı tanıyarak Kürtleri kendine sıkıca bağlamayı ummuştu. Bunda başarılı da oldu" (Bruinessen, 2004: 286). İttihat ve Terakki Cemiyeti ise Fransız İhtilali'nden esinlenen eşitlik ve kardeşlik gibi temaları işlediği için Hamidiye Alaylarına karşıydı.

Bütün gayretlere rağmen Hamidiye Alayları üzerinden muntazam bir askeri teşkilatlanma kurulamamıştır. Bunun son versiyonu olan ve 1985 yılından itibaren Beytüşşebap'ta uygulamaya geçilen köy koruculuğu da Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde huzuru ve güveni sağlayamamıştır. Kendileriyle görüşülen Hertoşi Aşiret ağaları, aşiretlerine mensup çok sayıda köy korucularının olduğunu söylemektedirler. Şekir Ağa bu yapılanmaya karşı çıkmıştı. Ama kendileriyle görüşülen son dönemin Gravi ağaları ise köy koruculuğunu kabul etmek mecburiyetinde kaldıklarını ifade etmektedirler.

[2] Kadir ve Kullihan Ağalarda Cevher Ağa'nın kardeşleridirler. Üçkardeş Temı'nın çocuklarıdırlar.

2. Diğer Kürt aşiret ağalarıyla olduğu gibi Cizre'de "küçük krallığı"nı ilan eden Miran Aşiret Ağası Mustafa Ağa ile de kavga halindeydi. Çünkü Mustafa Ağa Kürtlere zulüm yapıyordu. Kendisi Temer Ağa'nın oğludur ve 11 kabileden oluşan aşiretin ağasıdır. Halk arasında "Mısto i Miri" olarak bilinmektedir (Yaşin, 1983:153). O tarihte Osmanlı Devleti'nin bölgede ve Cizre kentinde bir etkisi yoktu. Her şey Mustafa Paşa'dan sorulurdu. Gelip geçen kervanlardan ve Dicle Nehri'nde işletilen nakliye sallarından ağır vergiler alıyordu (Bruinessen, 2004: 288).

Bediüzzaman Said Nursi'nin de bu konuda Mustafa Ağa ile görüşmesi vardır. Nursi, aşiretler arasında olan herhangi bir geçimsizliği işitince hemen müdahale ederek, irşat yoluyla her iki tarafı da derhâl barıştırırdı. Hatta hükûmetin bile barıştırmaktan âciz kaldığı Sekir Ağa ile Miran Reisi Mustafa Paşa'yı barıştırdı. Ve Mustafa Paşa'ya:

– Daha tövbe etmedin mi? Diye sorunca, Mustafa Pasa da cevaben:

– Seydâ! Ne söylerseniz, sözünüzden çıkmam demiştir. Mustafa Paşa, at ile para teberru etmek ister. Nursi reddederek:

– Şimdiye kadar kimseden para almadığımı işitmediniz mi? Bahusus sizin gibi zalimden nasıl para alırım? Ve siz galiba tövbenizi bozdunuz, şu takdirde Cezire'ye (Cizre) ulaşamazsınız, demiştir. Ve hakikaten Cizre'ye yetişmeden yolda öldüğünü haber alır (Nursi, 1995: 48-49).

Şırnak Milletvekillerinden Şerafettin Elçi de anılarında "Bediüzzaman'a karşı benim büyük bir saygım vardı. Bizim Cizre'de de Bediüzzaman'dan bir efsane gibi bahsedilirdi. Cizre'ye gelişi, Cizre'nin o zaman zorba paşası olan Mustafa Paşa'ya karşı mücadelesi efsane gibi anlatılırdı" demektedir (Kaya,2012:107).

3.İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Taşnak Örgütünün Kürtlere karşı vermiş olduğu mücadeleye karşı çıkmıştır. Cahit Yurdagül kendisiyle yapılan mülakatın devamında bunu doğrulamakta ve Gravilerin "1915 yılında Ermeniler tarafından çıkarılan olaylarda tercihlerini devletten yana koyduklarını" söylemektedir.

4.Şırnak'ta bulunan Temerhanê Ağayê Sor (Kürtçe "Kızıl Ağa") ailesi ile de kavga etmiştir. Şekir Ağa, Temerhan'ın Ermeni ve Süryanilerin korumasını doğru bulmuyordu. Çünkü "Temerhan bu süreçte diğer aşiretlerden ve hatta kimi aile üyelerinden farklı bir tavır alarak Ermeni ve Süryanilerin katline karşı çıkıyordu" (Gerçek, 2017:225). Oysa 1915 yılından itibaren Taşnak Örgütünün liderliğinde başlayan birtakım olaylar Ermeniler ile Kürtleri karşı karşıya getirmişti.

5.Bu arada Birinci Dünya Savaşı çıkmak üzeredir. Bir taraftan Osmanlı Devleti ile Rusya ve Avrupa ülkeleri arasında yaşanan ihtilaflar diğer taraftan da Kürtlerin kendileri için bir çıkış yolu bulma girişimleri söz konusudur. Şekir Ağa, Kürtlerin özgürlüğü için mücadele veren Azadi Örgütü ve Kürt özgürlük hareketi için çalışan Botan Emirlerinden Bedirhan Bey'in torunu Abdurezzak Bedirhan Bey'le de iletişim kurmuştur. Azadi Örgütü "büyük şehirler yerine kırsal Doğu bölgelerinde örgütlenmişti ve Şeyh Said İsyanında belirleyici bir rol oynadı" (Bruinessen,2002: 147).

Aynı tarihte Cevdet Paşa Van valisidir. Yazar Rafael de Nogales, Cevdet Paşa'yı şöyle tanımlar: "Enver Paşa'nın kayını, Van Valisi, İmparatorluğun en enerjik ve güçlü memurlarından Cevdet Bey, kale kapısından çıkıp, beni karşıladı. Kendisi kırk yaşlarında, kırpık bıyıklı, zayıf ve ortadan uzun boylu, son Paris modasına göre giyinmiş biriydi. Koyu siyah gözleri ve saçları cildinin sarılığıyla zıt bir görüntü yapıyordu. Bütün gerçek Osmanlılar gibi çok kültürlü, terbiyeli ve işine geldiğinde eli açık olan Cevdet Bey, aslında insan biçiminde bir panterdi" (Nogales, 2016: 70). İşkodralı Tahir Paşa'nın oğlu olan Cevdet Paşa, Van'ın 1915'te Rus ve Ermeni çeteleri tarafından yakılıp yıkılmasına karşı mücadele vermiştir. Said Nursi bu konuda Cevdet Paşa'dan söz eder, şöyle ki: "Kafkas cephesinde Enver Paşa ve fırka kumandanının hayranlıkla takdir ettikleri hizmet-i cihadiyeyi yaptıktan sonra, Rus kuvvetlerinin ilerlemesinden dolayı Van'a çekildi. Van'ın tahliyesi ve Rusların hücumu sırasında, bir kısım talebeleriyle Van kal'asında şehit oluncaya kadar müdafaaya kat'î karar verdikleri halde, geri çekilen Van Valisi Cevdet Beyin ısrarıyla, Vastan kasabasına çekildi" demektedir (Nursi, 1995: 107).

Cevdet Paşa, Şeker Ağa'nın Abdurezzak Beyle iletişim halinde olmasını doğru bulmuyordu. Bu nedenle 1915 yılında Şekir Ağa'nın Pirdelan Köyü'nde bulunan evine misafirliğe gider. Şekir Ağa onu karşılamak için evinden çıkarken askerler tarafından yaylım ateşine tutulur ve öldürülür. Daha önce dedesi Büyük Şekir Ağa da öldürülmüştü. Cevdet Paşa, Şekir Ağa'nın atını da İran'da bulunan Mamedi Aşiretinin liderine hediye eder.

Resim 1: Küçük Şekir Ağa

Bu feci öldürülme hadisesinden sonra Küçük Şekir Ağa için şu ağıt yakılmıştır:

Hay şenge şenge Şekir Axa şenge

Hay şenge şenge Şêrê Sor şenge

Şekir Axa kuştın Hertoşiya bi denge

Kuştina Şêrê Sor Hertoşiya bi denge

Geliyê Şaxê geliye ki sare

Hun baver nekin dijmin neyar e

Ditina Şêrê Sor ji bo me ew car e

Şekir Axa kuştın Hertoşiya heware[3]

İki Şekir Ağa arasında 160 yıl gibi uzun bir süre vardır ve ikisi de Hertoşi Konfederasyununa liderlik yapmışlardır. Vefatından sonra büyük oğlu Lezgin Ağa lider olur.

3.2.Kardeş İki Ağa: Lezgin ve Ebubekir Ağalar

1915 yılında Pirdelan Köyü'nde dedesi Büyük Şekir Ağa gibi öldürülen Küçük Şekir Ağa'nın yerine toplumcu ve aynı zamanda sofu yaradılışlı büyük oğlu Lezgin Ağa geçer. O dönem kimse askerlik yapmıyordu. Devlet, Lezgin ve Ebubekir Ağalarla diğer aşiretlere mensup kişilerin askerlik yapmasını istiyordu. Graviler bunu istemedikleri için Pirvedela denilen yerde devlet güçleriyle çatışmaya girmişlerdir. Bunun dışında kardeş iki ağa o tarihten itibaren meydana gelen çok sayıda kavganın içinde yer almışlardır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1.Beytüşebap İsyanı: 1924 yılının Eylül ayında Cibranlı Halit Bey ile Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya'nın başını çektiği Azadi Örgütü bu isyanı çıkartmıştır. Bu isyan Gravi Aşireti ile Hertoşi Konfederasyonuna bağlı Jirki, Alan, Şerefhan ve İzdinan gibi kabileler tarafından desteklemiştir. Ama "Azadi Teşkilatı listesinde Mamhuran Ağası Ömer Ağa ile Gevdan kabile reislerinden İsmail ê Tahir'ın adları bulunduğu halde Beytüşşebap ve Uludere isyanına katılmamışlardır. Çünkü bu isyanlarda Jirkili Ehya Ağa ön plana çıkmıştı" (Çölemerikli, 2006: 448). Lezgin ve Ebubekir ağalar Çatak'ta, Ehya Ağa Beytüşşebap ve Uludere'den, Gravili İsmail Ağa'da Hakkâri merkezden bu isyana destek vermişlerdir. Bu isyan daha sonra çıkacak olan Şeyh Said isyanını tetiklemiştir.

2.1925 yılında çıkan Şeyh Said İsyanı'nda Graviler, Şeyh Said'i desteklemişlerdir. Askerlerle çıkan çatışmalar sonucunda başını Lezgin ve Ebubekir ağaların çektiği Graviler Irak'a göç etmişlerdir.

3.Ehya Ağa İsyanı: Eyha Ağa, Azadi Örgütünün talimatları doğrultusunda 1926 yılının Nisan ayında isyan eder. Beytüşşebap ve Uludere civarında bulunan karakolları basar.

[3] Anonim

Beytüşşebap'ta hâkimiyet kurar. Irak'a geçme teşebbüsü içine girerken Gevdan kabilesine mensup Mıho Keçel (Kel Mıho) tarafından öldürülür. Mıho'nun bu girişimi devlet tarafından ödüllendirilir (Çölemerikli, 2006: 455).

4.İsmail Özbek Ağa İsyanı: 1926 yılının Mayıs ayında Gravilerin Hakkâri kolu önderlerinden İsmail Ağa, Azadi Örgütünün bir mektubundan yola çıkarak isyan başlatır. İsmail Ağa'nın akrabası olan Sait Korkmaz (Sait Ağa) savunma pozisyonunda kalır açıkça destek vermez. Pinyanişi Aşiretine mensup Velya Bey (Parlak) ve Kerem Ağa (Zeydan) onlarda destek vermeyince İsmail Ağa üç gün sonra yenilir (Korkmaz, 2018:134). İsmail Ağa'nın oğlu Cemil Özbek, babasının vefatından sonra Hakkâri'nin Kamışlı Köyü'nde aşiret ağası olarak yaşamıştır. Özbek'in, 4 eşinden 20 çocuğu, 100 torunu ve 15 torununun çocuğu olmuştur. Savaşlarda göstermiş olduğu başarılardan dolayı Atatürk tarafından ödüllendirilmiştir.

5.Çatak İsyanı: Şeyh Said İsyanı sonrası 1926 yılında yapılan sürgüne karşı çıkan Lezgin ve Ebubekir ağalar 1926 yılının Mart ayında Azadi Örgütünün talimatıyla isyan çıkarırlar. Onlara Ezdinan Kabile Reisi Mustafayê Kerevan, Alan Kabile Reisi Aliyê Şakuli ve Çatak Gravilerinden Şeref, Kadir, Cevher, Delo Ahmet ve Mustafa isyan bastırıldıktan sonra devlet güçleri tarafından yakalanırlar (Çölemerikli, 2006: 452). Savaşçı bir karaktere sahip olan Ebubekir Ağa ve yakın akrabası İbrahim Bey ise teslim olmamak için İran'a Sımko Ağa'nın yanına giderler. Onların İran'da sürgün yaşantıları 3 ay sürer ve tekrar Norduz'a gelirler. Ancak iki kardeş ve onlarla beraber hareket edenler hakkında takibat devam ettiği için Van'da mahkemeye gitmeleri ve ifade vermeleri gerekmektedir. Dengbêj Rêzanê Batû iki kardeşin bu sürecini şu stranla dile getirmektedir:

Devi ya ya ya ya …

Veyla mahrumê veyla bê suzi bê kavli bê kerarê

Ezê Nordız'ê çete malê gazi

Serê Ebubekirê Şekır Ağa

Ezê Nordız'ı çete malê nazı

Mıdi Lezgin se denga da gazi deke

Ebubekirê bıra ezê nêzanêm

Çıra ev askere kolorduya Van'ê me dıxase

Sonuçta isyana katılan Lezgin Ağa, Cevher Ağa[4], Aliyê Şakuli(Sadun Ağa'nın babası), Mustafa Nur Muhammed ve Mustafa'yı Ahmet Ağa yakalandıktan sonra evvela Paizağa'ya oradan da Van'a götürülür ve Buğday Tepe denilen yerde 1927 yılında kurşuna

[4] Cevher Ağa, ilk evliliğini Ali Ağa'nın kızıyla yapmıştır. Aynı zamanda Lezgin Ağa'nın da yakın akrabasıdır.

dizilirler. Götürülenlerden üç kişi ise kaçarak kurtulur. Kurşuna dizilenlerin mezar yerleri bilinmemektedir.

Resim 2: Sol Baştan İtibaren Oturanlar: Lezgin Ağa, Simko Ağa ve Mustafa Nur Muhammed. Sol Baştan İtibaren ayaktakiler: Adıl Begê Mıksê ve Cevher Ağa

3.3.Said Nursi ve Ebubekir Ağa

Ebubekir Ağa1959 yılında Van'ın Gürpınar ilçesinde belediye başkanı olmuş ve aktif siyasette yer alan ilk kişidir. Yapılan mülakatlarda Ebubekir Ağa'nın 1926 yılında Barla'ya sürgüne gönderilen Said Nursi'yi 1959 yılında ziyaret ettiği ve Nursi'nin onu Başbakan Adnan Menderes ile görüşmek için gönderdiği anlatılmaktadır.

3.4.Ebubekir Ağa ve Sivas Sürgünü

27 Mayıs 1960 tarihinde ordu içinde kendilerini Kemalist olarak tanımlayan bir grup iktidarda bulunan Demokrat Parti'yi (DP) devirir. Bu şekilde gerçekleştirilen hükümet darbesinden sonra 7 Ekim 1960 yılında çıkarılan 2510 No'lu iskân yasasına ek olarak 105 No'lu yasa çıkarılır. Buna göre Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde alınan 485 kişi

“Küçük Yassıada” olarak tanımlanan Sivas’ta bulunan Kabakyazı 5. Er Eğitim Tugay Komutanlığı bünyesinde oluşturulan kampta “zorunlu misafirliğe tabi tutulurlar. Burada tutuklananların çoğu Kürt olduğunu bu kampta öğrenirler (Çiçek, 2010: 19-25). Dokuz ay sonra tutuklananların sayısı 55’e düşürülür ve bunlar Antalya, İzmir ve Muğla gibi 33 vilayette mecburi iskâna tabi tutulurlar. Tarihe “Elli beşler sürgünü” olarak geçen bu harekete kimin öncülük ettiği kesin olarak bilinmemektedir. Bununla aristokrat Kürt ailelerin yeniden dizayn edilmek istendiği anlaşılmaktadır. Bu kampta bulunanlardan biri de Gravi Aşireti ağalarından Ebubekir Ertaş’tır. Ertaş, Sivas’tan sonra Bursa, Aydın ve Tatvan’da da sürgün hayatı yaşamıştır. Sürgünden döndükten 90 gün sonra 1963 yılında Mervan Köyü’nde vefat eder Dımırkoz Köyü’nde toprağa verilir.

Eskiden zengin olmanın üç yolu vardı:

1.Tarım ve hayvancılık yaparak zengin olmak

2.Kent merkezlerinde ticaret yaparak kentin eşrafı olarak yaşamak.

3.Sırtını dönemin iktidarına vererek.

Graviler, yüzyıllarca sadece tarım ve hayvancılık yaparak geçim mücadelesi verdiler. Norduz Yaylasının bereketli toprakları üzerinde modern olmayan tarzda koyun besiciliği yapmayı yeterli gördüler. Kent merkezlerine göç ederek ticaret yapmayı ve zaman içerisinde eşraf olmayı başaramadılar. Ayrıca dönemin iktidarlarıyla da beraber hareket edemedikleri için iktidar zenginleri de olamadılar. Zamanı bu şekilde yanlış okumaları onları ekonomik açıdan çözülme sürecine dâhil etmiştir.

Gravilerin siyasi arenadaki ilk denemeleri 1860 yılında Hakkâri merkez Dağgöl Köyü’nde dünyaya gelen Sait Korkmaz veya bölgede bilinen namıyla Sait Ağa’nın Hakkâri’de siyaset yapmasıyla başlar. Aşiret birliğinin etkin olduğu dönemde Hakkâri’de İsmail Ağa gibi Hertoşi Aşiret konfederasyonunun Gıravi Aşireti temsilciliğini yapmıştır. Sait Ağa, Hakkâri’de ve bölgede yaşan aşiretler ya da aileler arası sorunların çözümünde her defasında etkin rol almış zekâsı ve adil tavrıyla çözüm üretmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra 1936 yılında Hakkâri’nin Van vilayetinden ayrılıp il olmasıyla Hakkâri’nin ilk atanmış belediye başkanı olmuştur. 1950-1956 yılları arasında Hakkâri’de Demokrat Parti İl Başkanı olarak görev yapmıştır. 96 yaşında vefat etmiştir. Gravilerin Hakkâri’de aktif siyaset yapan ikinci kişi ise Cemil Özbek’in oğlu Abdulmutalip Özbek’tir.

Gürpınar Gravilerinde aktif siyasete katılan ikinci kişi ise Ebubekir Ağa’nın oğlu Tayyar Ertaş’tır. Ertaş, 1983 yılında ANAP’ın kurucu il başkanı olmuş ve bunu 1983 yılına kadar sürdürmüştür. 1983 yılında ölmesiyle oğlu Selim Ertaş’ın anlatımına göre Gravilerde siyaset yapma dönemi bitmiştir (Selim Ertaş ile yapılan mülakat, Van). Selim Ertaş da bir süre aktif siyasetin içinde yer almış ama daha sonra siyasetin dışında kalmayı tercih etmiştir.

Bunların dışında Gravi Aşiretinde aktif siyasetin içinde başkaları da yer almıştır. Bunlardan birisi de Cemal Şen'dir. Şen, 1994'te de SHP il başkanı oluyor. 2002 yıllarında bu kez ikinci SHP'yi kuruluyor orada da kurucu il başkanı olmuş, 2011 yılının Eylül ayında ise Cumhuriyet Halk Partisi Van İl Başkanlığına atanmıştır (Deniz, 2014:117). Şen, bir aşirete mensup olmanın avantajının ve mensubiyetin fazlaca gerekli olmadığını söylemektedir. Aşiretinin ağası olduğunu ama bunun da daha çok sempolik bir değer ifade ettiğini ifade etmektedir. "12 Eylül öncesi devrimci sosyalizm için aşirete ve feodalizme karşı mücadele verdiğini söylemektedir. Ona göre feodalizm, geri kalmışlıktır (Cemal Şen ile yapılan mülakat, Van).

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin İstanbul'da bulunan merkezi yönetim Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde aşiretler için tanıdığı bazı imtiyazlar ve özel statüleri üzerinde kurduğu yapıyı ancak Tanzimat dönemine kadar devam ettirebilmiştir. Ancak kurulan bu yapının daha fazla devam mümkün değildi. Çünkü yeni reformlar yapılmış ve 1870 tarihinde çıkarılan Vilayet Nizamnamesiyle merkezi otorite güçlenmeye başlamıştı. Bu da Kürt aşiretlerini temsil eden mir ve ağaları rahatsız ediyordu. Çünkü onlar kurulu düzenin değişmesini istemedikleri gibi aşiretçiliğin devamından yanaydılar. Bu da sistem ile aşiretsel yapı arasında kavgaların başlamasına neden olmuştur.

Aşiret kavramı sosyolojik bir realitedir ve insanlığın gelişmesinde kaçınılmaz bir aşamadır. Ancak aşiretler Kürtlerin asimile olmasını uzun yıllar engellemiştir. Bu aşiretlerden biri olan Graviler, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde evvela göçebe daha sonra ise yerleşik hayata geçerek yaşamayı tercih etmiştir.

Aşiretine ve Hertoşi Konfederasyonuna liderlik yapan Büyük ve Küçük Şekir Ağaların hazin bir şekilde öldürülmeleri bir aşiret realitesi olmakla birlikte bunun kurucu elitlerin istemleri doğrultusunda gerçekleştirildiğini de söylemek mümkündür.

Graviler, sistemle entegre olamayan bir aşirettir. Bu nedenle de ekonomik, sosyal ve kültürel alanda ileri gidememişlerdir.

Aşiret, zamana direnmektir. Bu aşirette de sosyal yapı çözülmekte buna da modernleşme ve sosyal değişme öncülük etmektedir. Bununla birlikte insanlar mensup oldukları kan bağını terk edememektedirler. Aşirete mensup kişilerin aidiyet duyguları giderek azalmakla birlikte meydana gelen boşluk doldurulamamaktadır.

KAYNAKÇA

Ballı, R. (1991) Kürt Dosyası, İstanbul: Cem Yayınevi.

Beşikçi, İ. (1992). Doğu Anadolu'da Göçebe Kürt Aşiretleri, Ankara: Yurt-Kitap Yay.

Bruinessen, M.V. (2002). Kürdistan Üzerine Yazılar, Ç.:B. Peker, L. Keskiner, H. Turansal, S. Somuncuoğlu, L. Kafadar, İstanbul: İletişim Yay.

Bruinessen, M.V. (2004). Ağa, Şeyh, Devlet, Ç.:B. Yalkut, İstanbul: İletişim Yay.

Çiçek, N. (2010). 27 Mayıs'ın Öteki Yüzü Sivas Kampı, İstanbul: Lagin Yay.

Çölemerikli, İ. (2006). Mezopotamya Uygarlığında Hakkâri, Diyarbakır: Lis Yay.

Deniz, A. (2014). Şark'tan Garb'a Bir Yol, İstanbul: Cinius Yay.

Gerçek, B. (2017). Akıntıya Karşı Ermeni Soykırımında Emirlere Karşı Gelenler, Kurtulanlar, Direnenler, İstanbul: İletişim Yay.

Kaya, H. (2012). Doğu'nun Elçisinden Yüce Divan'a Şerafettin Elçi, İstanbul: Fanos Yay.

Kodaman, B. (1987). Sultan II. Abdülhamit Devri Doğu Anadolu Politikası, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yay.

Korkmaz, E. (2018). Hkkaride Aşiret ve Siyaset İlişkisi, Van: Sîtav Yay.

Nikitin, B. (1994). Kürtler, Çev: H. Demirhan, C. Süreyya. İstanbul: Deng Yay.

Nogales, R. (2016). Osmanlı Ordusunda Dört Yıl (1915-1919), Çev.: V. İlmen, İstanbul: Yaba Yay.

Nursi, S. (1995). Tarihçe-i Hayatı, İstanbul: Envar Neşriyat.

Yaşin, A. (1983). Bütün Yönleriyle Cizre, Yücel Matbaası.

Mülakat Yapılan kişiler:

Selim Ertaş

Tayyar Ertaş'ın oğludur. Bir süre aktif siyasetin içinde bulunmuş şimdi ticaretle uğraşmaktadır.

Vahdettin Eraslan

1966 Çatak doğumludur. Çatak'a bağlı köyde oturmaktadır. Çatak Gravilerinin ağasıdır.

Cahit Yurdagül

1967 Çatak doğumluyum. Bursa'da uzun yıllar yaşadıktan sonra Çatak'ta bulunan köyüne yerleşmiştir. Tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır.

Cemal Şen

Van ili Gürpınar İlçesi Topçu Değirmen Köyü'nde doğmuştur. Van Ticaret Lisesi mezunudur. Muhasebe memuru olarak göreve başlamış 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen hükümet darbesinden sonra tutuklanmıştır. 1982 yılında ikinci defa Diyarbakır Cezaevi'nde bir yıla yakın tutuklu kalmıştır. 1994'te SHP Van İl Başkanı, 2002 yılında ikinci kez kurulan SHP'de kurucu il başkanı ve 2012 yılında CHP Van il başkanı olmuştur.